

Організація навчання населення діям в умовах надзвичайних ситуацій

Світлана ГОРДЕНКО,

доцент кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології

Сучасна система безпеки життєдіяльності населення в Україні пов'язана з підготовкою населення до дій в умовах небезпек і навчанням його способам захисту. Така підготовка є складовою системи цивільного захисту. У Законі України «Про правові засади цивільного захисту» визначено, що навчання населення способом захисту в разі виникнення надзвичайних, несприятливих побутових і нестандартних ситуацій та організація тренувань – одне з основних завдань цивільного захисту.

Підготовка, організаційно-методичне забезпечення навчання населення здійснюється відповідно до Постанови КМУ від 26.07.2001 р. №874 та Наказу МНС від 23.04.2001 р. №97. Під час організації навчання населення, відповідно до його зайнятості, поділяється на категорії. Кожна категорія вивчає способи захисту від стихійного лиха, аварій, катастроф, при цьому дотримується поетапного принципу нарошування знань і навичок, враховуючи соціальне навантаження, місцеві умови, вік, стан здоров'я й освіту.

Навчання заходам безпеки та підготовка населення до дій у разі виникнення надзвичайних, несприятливих побутових або нестандартних ситуацій є своєрідною профілактикою небезпек, що передбачає також значне зменшення людських і матеріальних втрат. Процес навчання в системі цивільного захисту (ЦЗ) має бути неперервним: починатися з дитинства і тривати протягом усього життя людини.

Навчання з питань безпеки життєдіяльності є загальним для всіх громадян і організовується як за місцем роботи, так і проживання. Оскільки навчання населення проводять диференційовано, то його умовно поділяють на такі категорії: працююче населення; населення, яке не зайняте у сфері виробництва та обслуговування; учні та студенти. Організація і планування навчання населення до дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій здійснюється за програмами підготовки, розробленими для кожної категорії населення.

Працююче населення. Відповідальність за навчання робітників і службовців об'єктів господарської діяльності цивільного захисту покладено на керівників цих об'єктів, які на основі своїх структурних підрозділів ЦЗ організовують, забезпечують своєчасне проведення навчальних заходів, керують і контролюють їх якість.

Підготовка здійснюється шляхом:

– проведення занять за місцем роботи та участі в навчаннях, тренуваннях та інших планових заходах із цивільного захисту;

– функціонального навчання в мережі навчально-методичних установ єдиної системи цивільного захисту;

– індивідуального вивчення способів захисту від небезпек.

На об'єкті ЦЗ планують, організовують і проводять підготовку керівного складу, працівників, охоплених невоєнізованими формуваннями ЦЗ і працівників, які не ввійшли до складу невоєнізованих формувань ЦЗ [1, с. 277].

Навчання керівного складу здійснюється з метою їх підготовки до управління силами ЦЗ своїх об'єктів у випадку стихійного лиха або аварії. Їх навчання передбачає функціональне навчання в мережі навчально-методичних установ єдиної системи цивільного захисту, а також навчання та практичну підготовку на своїх об'єктах.

Основними видами функціонального навчання є:

- короткострокове (до 72 навчальних годин) підвищення кваліфікації керівних та управлінських кадрів. Проводиться з відривом від виробництва в інституті підвищення кваліфікації, на обласних курсах підвищення кваліфікації керівних кадрів;

- курсове (тривалість не перевищує 36 годин) – з відривом від виробництва на міських курсах цивільної оборони;

- практичне (до 56 годин) – без відриву від виробництва майстрами виробничого навчання, завідувачами навчально-консультаційних пунктів безпосередньо на підприємствах, в установах, організаціях, у навчальних закладах відповідно до програм практичної підготовки до дій за надзвичайних ситуацій;

- самостійна підготовка.

Особи керівного складу навчаються з відривом від виробництва в перший рік призначення на посаду і надалі не рідше одного разу на три–п'ять років залежно від категорії осіб керівного складу ЦЗ. За наказом керівника всіх працівників розподіляють у навчальні групи, що утворюються у структурних

підрозділах із працівників, які входять до складу невоєнізованих формувань ЦЗ і аварійно-рятувальних служб, та окремо – навчальні групи із працівників, не охоплених формуваннями.

Навчання працівників, які ввійшли до складу невоєнізованих формувань ЦЗ, здійснюється з метою підготовки їх до чітких дій у районах стихійних лих, аварій і катастроф відповідно до їх призначення. Воно проводиться за програмою спеціальної підготовки невоєнізованих формувань. Заняття проводять керівники груп – командири формувань під керівництвом штатних працівників з питань надзвичайних ситуацій та ЦЗ, начальники служб ЦЗ. Начальницький склад і фахівці невоєнізованих формувань, які залучаються для проведення робіт з дегазації, дезактивації територій та хіміко-дозиметричного контролю, додатково проходять навчання на курсах ЦЗ. На об'єктах із шкідливими й небезпечними умовами праці та підвищеним ризиком виникнення аварій підготовка інженерно-технічних та інших працівників у складі аварійно-рятувальних служб здійснюється щорічно і охоплює загальну, спеціальну підготовку та навчальні тренування.

Підготовка працівників об'єкта, які не ввійшли до складу формувань ЦЗ, здійснюється за програмою загальної підготовки населення до дій у НС. Вона передбачає вивчення основних способів дій під час сповіщення та отримання інформації про небезпеку виникнення НС, укриття в захисних спорудах, проведення евакуації, медичного, біологічного, радіаційного та хімічного захисту, будівництва захисних споруд, здійснення заходів щодо забезпечення безпеки об'єктів і життєдіяльності населення в умовах НС відповідно до планів реагування на надзвичайні ситуації, локалізації аварій (катастроф) на об'єкті [2, с. 382].

Основними формами підготовки і перевірки рівня навчання всіх категорій населення з питань захисту та дій в умовах надзвичайних ситуацій на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності і господарювання вважаються комплексні об'єктові навчання та тренування, штабні об'єктові тренування, тактико-спеціальні навчання з формуваннями і командами об'єктів господарської діяльності.

Підготовка населення, не зайнятого в сфері виробництва і обслуговування з питань захисту і дій у надзвичайних ситуаціях, здійснюється за місцем проживання в мережі навчально-консультаційних пунктів місцевих органів самоврядування, через засоби масової інформації, а також самостійного вивчення пам'яток, посібників, іншого навчально-інформаційного матеріалу. Під час проведення занять у консультаційних пунктах обов'язково надається інформація про потенційну небезпеку, характерну для місць проживання населення, способи і методи реагування на неї, а також рекомендації щодо дій населення у разі виникнення можливих надзвичайних, несприятливих побутових або нестандартних ситуацій, користування засобами захисту та надання першої медичної допомоги постраждалим.

Пропагування знань із питань захисту від НС серед населення організовується начальниками ЦЗ усіх рівнів за сприяння профспілкових, громадських організацій, товариств, засобів масової інформації через проведення представницьких заходів (Дні рятівника, виставки, змагання, огляди-конкурси тощо), розповсюдження друкованих матеріалів, створення відео- та електронної програмної продукції, наприклад такої, як на телебаченні – «Надзвичайні ситуації», на радіо – «Запобігти, врятувати, допомогти», у періодичних виданнях – журнал «Надзвичайна ситуація», газета «Рятувальник», «Вісник Чорнобиля».

Підготовка студентів, курсантів, учнів та вихованців закладів освіти організовується і здійснюється відповідно до функціональної освітньої підсистеми «Навчання з питань безпеки життєдіяльності» за програмами, затвердженими МОН України і погодженими в МНС. Підготовка студентів вищих навчальних закладів освіти усіх рівнів акредитації здійснюється за спеціальними програмами нормативних навчальних дисциплін «Безпека життєдіяльності» і «Цивільний захист». Головне в підготовці студентів ВНЗ – сформувати навички їхніх практичних дій як майбутніх командирів формувань та начальників служб цивільного захисту під час ліквідації наслідків аварій і стихійних лих [3, с. 161].

Основною метою навчання учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та інших закладів середньої освіти є формування навичок практичного використання засобів захисту та дії в екстремальних умовах, надання само- і взаємодопомоги. Підготовка учнів здійснюється за програмами навчальних предметів «Основи безпеки життєдіяльності» та «Цивільний захист».

Крім того, здійснюється проведення планових занять і тренувань під керівництвом класних керівників у 2–8 класах; навчання дівчат за програмою медико-санітарної підготовки. Перед початком канікул у школах рекомендовано проводити тематичні заняття на тему: «Безпека на воді (льоду)», «Вивчення правил дорожнього руху», «Безпечне поведіння з вогнем», «Рекомендації щодо захисту від актів терору».

В системі позашкільної освіти формування здорового способу життя, вирішення завдань безпеки, набуття дітьми навичок та досвіду із самозахисту і рятування, взаємодії з аварійно-рятувальними службами здійснюється у клубах юних рятувальників, осередках громадських військово-патріотичних об'єднань, центрах туризму, палацах, будинках дітей та юнацтва та інших позашкільних закладах. Навчально-виховна робота з дітьми дошкільного віку спрямована на розвиток мінімально достатнього рівня свідомості для безпечного перебування у навколишньому середовищі та виховання елементарних, доступних віку дитини норм поведінки в надзвичайних ситуаціях.

Для поліпшення якості й результативності навчально-виховної роботи з дітьми з питань особистої безпеки, захисту життя в надзвичайних

ситуаціях щорічно проводиться практичне закріплення знань, отриманих протягом навчального року, в ході проведення в травні місяці «Дня цивільного захисту» та «Тижня безпеки дитини».

Основними завданнями навчання є набуття знань, умінь і навичок. Саме вони багато в чому зумовлюють принципи, методи й організаційні форми навчання.

Знання – перевірений практикою результат пізнання навколишньої дійсності. Вони можуть бути життєвими, донауковими і науковими. Життєві й донаукові знання здобуваються, зазвичай, у дошкільних установах, школі, професійно-технічних та інших навчальних закладах. Сутність наукових знань полягає в розумінні дійсності в її минулому, сьогоденні і майбутньому, достовірному осмисленні, поясненні й узагальненні фактів навколишньої дійсності. Наукові знання здобуваються у вищій школі і подальшій професійній діяльності.

Уміння – здатність людини виконувати певний вид діяльності (дії) на основі раніше здобутого досвіду. Уміння є важливим показником діяльності і можуть стати властивістю особистості.

Навички – здатність людини з визначеним ступенем автоматизму виконувати ті чи інші дії (прийоми). Їх поділяють на три види: рухові (моторні), сенсорні і розумові. Основою моторних навичок є робота рухових органів (рук, ніг). Сенсорні (чуттєві) навички здобуваються на основі роботи аналізаторів зору, слуху, нюху, дотику. Це, наприклад, навички визначення на слух якості роботи двигуна. Розумові навички – це здатність швидко, без ускладнень виконувати розумові операції під час вирішення визначених завдань, оцінювання ситуації тощо.

Процес передачі тим, кого навчають, і засвоєння ними знань, умінь і навичок, а також розвитку пізнавальних здібностей здійснюється шляхом використання різних способів спільної роботи викладача і тих, кого навчають. Способи передачі знань, умінь і навичок прийнято називати *методами навчання*. До них належать: теоретичний метод, методи практичної і самостійної роботи, методи показу, обговорення і тренувань, дослідницький метод [1, с. 282].

Лекція – основний вид навчальних занять, усний, монологічний, систематичний, послідовний виклад викладачем навчального матеріалу. Вона передуює всім іншим формам організації навчального процесу, дає змогу оперативно актуалізувати навчальний матеріал курсу, модуля. За формою організації лекція може бути: інформаційною, проблемною, лекція-дискусія, консультація, бесіда, лекція з опорним конспектуванням, лекція-візуалізація або презентація. Лекції проводяться у відповідно обладнаному приміщенні – лекційній залі або в аудиторіях для однієї чи більше навчальних груп.

Практичне заняття призначено для закріплення матеріалу лекцій на основі вирішення навчальних завдань. При цьому можуть використовуватися як традиційні методи (за наявності тільки крейди, дошки, авторучки та зошита), так і сучасні

– з використанням комп'ютера та інших технічних засобів. Практичні заняття проводяться у навчальних аудиторіях, оснащених необхідними технічними засобами навчання, або в навчальному кабінеті інформаційних технологій за підгрупами, оскільки вимагають більш тісного спілкування слухача й викладача.

Семінарське заняття є комплексною формою й завершальною ланкою у вивченні певного модуля або складової програми, передбачених робочим навчальним планом. Комплексність семінару виявляється в обговоренні думок слухачів з роз'ясненням викладачем попередньо визначених питань теми, до яких слухачі готують тези виступів, та в поглибленому вивченні слухачами теорії й набуття ними навичок щодо використання теоретичних знань у практичній роботі. Семінарські заняття проводяться в навчальних аудиторіях з однією навчальною групою.

Виїзні заняття проводяться за угодами з підприємствами, установами та організаціями з метою наближення навчання до місця розташування замовника. Основними умовами організації виїзних занять є комплектування на місцях нормативної чисельності навчальної групи з однієї або декількох споріднених категорій слухачів та наявність навчально-матеріальної бази, що дає змогу якісно проводити навчальні заняття. Зазвичай такою базою в угоді визначаються навчально-консультаційні пункти центрів.

Групова вправа – вид навчального заняття, що використовується під час вивчення навчальних модулів з основ управління, організації та дій за надзвичайних ситуацій, підготовки та застосування сил цивільного захисту. Вони мають на меті формування навичок з прогнозування та оцінювання обстановки, розрахунку необхідних сил і засобів для проведення рятувальних та інших невідкладних робіт, управління заходами з мінімізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Групова вправа проводиться у навчальних аудиторіях з використанням макетів, карт, схем місцевості або обчислювальної техніки кабінету інформаційних технологій навчання. Суть групової вправи полягає в тому, що всі слухачі, об'єднані в навчальну групу, призначаються і виконують обов'язки за однією й тією самою службовою посадою в умовах утвореної керівником обстановки.

Ділова (штабна) гра застосовується як метод активного навчання слухачів з метою вироблення в них навичок прийняття управлінських рішень за надзвичайних ситуацій, а також як засіб тестування здібностей. Елементи ділової гри: розподіл за ролями, змагання, особливі правила тощо. Ділова гра забезпечує високий рівень наближення до реальності, пластичне відтворення ситуації.

Консультація є видом навчального заняття, за якого слухач отримує відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування. Проводиться з метою надання допомоги

слухачам у самостійному вивченні навчального матеріалу. Консультація може бути індивідуальною або проводитися у складі навчальної групи, підгрупи.

Практична підготовка та відпрацювання дій працівниками підприємств, установ і організацій за планами реагування на надзвичайні ситуації і ліквідації аварій (катастроф) здійснюється під час підготовки та проведення спеціальних комплексних об'єктових навчань, тренувань.

Комплексні об'єктові навчання та тренування є завершальним етапом з підготовки працівників підприємств, установ і організацій до вирішення завдань цивільного захисту, запобігання, реагування і ліквідації аварій на виробництві, захисту персоналу і населення від надзвичайних ситуацій, що визначають загальну навченість і готовність керівництва, органів управління, формувань та працівників підприємств, установ і організацій до дій у надзвичайних ситуаціях.

Штабні об'єктові тренування є формою практичної підготовки персоналу підприємств, установ і організацій, які за планами локалізації й ліквідації аварій (катастроф) входять до складу штабів з ліквідації надзвичайних ситуацій та очолюють об'єктові невоєнізовані формування й аварійно-рятувальні служби. У ході тренувань удосконалюється підготовка особового складу штабів за посадами, які вони займають, та відпрацьовуються питання узгодження діяльності штабів у цілому щодо забезпечення сталого управління діями у надзвичайних ситуаціях.

Вхідний, поточний, проміжний та підсумковий контроль результатів навчального процесу здійснюється у формах, передбачених навчальними планами: тестування, захист індивідуальних робіт, виконання спеціальних вправ тощо.

Вхідний контроль проводиться за програмами короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення з метою визначення рівня компетентності слухачів виконувати в межах штатної посади додаткові завдання, функції та обов'язки у сфері цивільного захисту.

Поточний контроль здійснюється шляхом усного опитування під час проведення навчальних занять з теоретичної підготовки та уроків практичного навчання.

Проміжний або модульний контроль може проводитися за підсумками вивчення слухачами тематичного плану однієї із складових робочої навчальної програми короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення. Підсумковий контроль залежно від форми організації навчального процесу проводиться шляхом виконання слухачами спеціальної вправи або захисту ними індивідуального завдання (роботи).

Під час виконання спеціальної вправи слухачі після ознайомлення з описом проблеми (питання) самостійно аналізують ситуацію, діагностують її та представляють свої рішення у вигляді розрахунків, заповнених таблиць, відпрацювання карт, схем, проєктів організаційно-розпорядчих документів тощо.

Індивідуальне завдання передбачає підготовку та захист реферату, презентації або виконання розрахункової роботи [1, с. 285].

Отже, навчання населення способам захисту у разі виникнення надзвичайних, несприятливих побутових та нестандартних ситуацій є одним із найважливіших завдань системи цивільного захисту. До проведення занять з населенням залучаються найкваліфікованіші серед працівників, зокрема й фахівці юридичного профілю.

Література

1. *Ковжого С.О.* Безпека життєдіяльності: навч. посібник / С.О. Ковжого, О.Д. Малько, А.М. Полежаєв. – Х.: Право, 2014. – 304 с.
2. *Козяр М.М.* Основи охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту населення: навчальний посібник / М.М. Козяр, Я.І. Бедрій, О.В. Станіславчук. – К.: Кондор, 2014. – 458 с.
3. *Атаманчук П.С.* Безпека життєдіяльності: навчальний посібник / П.С. Атаманчук, В.В. Мендерецький, О.П. Панчук, О.Г. Чорна. – Київ: Центр учбової літератури, 2013. – 276 с.

Анотації

Світлана ГОРДЕНКО

Організація навчання населення діям в умовах надзвичайних ситуацій

У статті розглянуто організацію і планування навчання населення діям у разі виникнення надзвичайних ситуацій, надання само- та взаємодопомоги, види навчальних занять. Уточнено основні сучасні принципи та завдання навчання у сфері цивільного захисту.

Ключові слова: навчання, організація, планування, підготовка, надзвичайна ситуація, знання, уміння, навички.

Светлана ГОРДЕНКО

Организация учёбы населения действиям в условиях чрезвычайных ситуаций

В статье рассмотрена организация и планирование учёбы населения действиям в случае возникновения чрезвычайных ситуаций, предоставления само- и взаимопомощи, виды учебных занятий. Уточнены основные современные принципы и задания учёбы в сфере гражданской защиты.

Ключевые слова: учёба, организация, планирование, подготовка, чрезвычайная ситуация, знание, умение, навыки.

Svitlana GORDENKO

Organization of studies of population to the actions in the conditions of emergencies

In the article organization and planning of studies of population are considered to the actions in case of origin of emergencies, grants self- and mutual helps, types of lessons. Basic modern principles and tasks of studies are specified in the field of civil defence.

Keywords: studies, organization, planning, preparation, emergency, knowledge, ability, skills.